

УДК 821.161.2–311.6Іваничук

Г. С. ДУДУРИЧ

м. Миколаїв

anna_anytka94@mail.ru

ЗЛОДІЇ ТА АПОСТОЛИ В РОМАНІ «КРАЇНА ІРРЕДЕНТА» РОМАНА ІВАНИЧУКА

У статті розглядається образна система роману Романа Іваничука «Країна Ірредента», аналізуються позитивні та негативні образи твору, з'ясовується специфіка образотворення.

Ключові слова: політичний роман, образна система, характеротворчі засоби, образотворення.

Жанрова природа визначає зовнішні ознаки твору та його внутрішні властивості, є своєрідною змістовою формою. Питання виокремлення політичного роману як жанру є досить спірним. Кожен твір, в якому йдеться про політичні реалії, створює власний політичний міф, в центрі якого – виразник ідей своєї епохи, носій авторського світогляду. Оскільки жанрова організація безпосередньо впливає на вибір проблематики, сюжетно-композиційної та образної організації твору, то аналіз образної системи «Країни Ірредента» Романа Іваничука виявляється наразі актуальним, позаяк дозволить осмислити жанрову специфіку політичного роману.

Творчість Романа Іваничука характеризується різноманітністю жанрових форм, його літературний доробок є знаковим у процесі утвердження української національної культури, тому романістика письменника досліджується досить активно, зокрема – М. Слабошпицьким [7], В. Бурчення [2], С. Андрусів [1], М. Ільницьким [4] та інші. Осмисленням «політичного роману» як жанрового різновиду займаються І. Моторний [6], К. Каплюк [5].

Мета нашого дослідження – розкрити специфіку образної системи політичного роману Романа Іваничука «Країна Ірредента».

Роман «Країна Ірредента» має концентричну композицію образної системи, що складається з понад сотні персонажів, які умовно можна поділити на позитивних (апостолів) та негативних (злодіїв). Герої Іваничука виходять на арену у відповідності до реалій, представлених у художньому просторі тексту. Крім вигаданих, на сторінках роману згадується багато постатей українського сьогоден-

ня та минулого: поетів, письменників, політиків, громадських діячів. Основна ідея пов'язується з образом головного героя, справжнього апостола духу, Михайла Безрідного. Саме за його «Записками» перед читачем постають історичні персонажі.

Повернувшись до своєї концепції «інтелектуальної та матеріальної зброї», Роман Іваничук пройшовся сторінками українського минулого. Як відомо, сам автор і його родина постраждали від лихоліть двадцятого століття: дядька, бійця УПА, розстріляли, а брат відбував строк ув'язнення у Воркуті. У трагічних колізіях криється не лише особиста драма письменника, але й глибоко осмислюється історична драма народу. Головні герої – сподвижники й апостоли – з'являються на арені саме тоді, коли в нації метафорично випадає з рук один вид зброї і час братися за інший. Так прийшов Шевченко, так прийшов Франко, усі великі мислителі й майстри пера ХІХ століття. Коли ж воювати словесною, інтелектуальною зброєю знову стало неможливо, з'явилися Українські січові стрільці Євгена Коновальця, а вже напередодні другої Світової війни на захист ідеї самостійної України стали вояки УПА. Так Роман Іваничук пояснює магістральну концепцію «Країни Ірредента». За його ж словами, «незалежність України виплила з того, що народ вчасно змінював зброю – з меча на перо». І так було, коли люди вийшли на Майдан [3, 23].

Оскільки Іваничук зображував людину історичну, то відповідно ця людина була певним психологічним типом, але мала власну справжню історію. Отже, йдеться про дотримання принципу історизму. Романтичний

стильовий дискурс визначальним чином формує і концепцію творення образів ряду історичних осіб, які можна назвати образами-символами. Зокрема це образи Дорошенка, Мазепи, Хмельницького тощо.

Негативні образи складно однозначно назвати зрадницькими. Їх автор показує й характеризує різнобічно, оскільки кожен герой має свою «правду»; зазвичай їхні негідні вчинки зумовлені специфікою обставин.

Саме образна система твору засвідчує неабияку майстерність романіста. Відповідно до значимості того чи іншого образу, автор добирає ті чи інші художні засоби та прийоми. Змальовуючи сюжетно важливих персонажів, Іваничук подає портретну характеристику, монологи, діалоги героя, його вчинки й характер тощо. Окремі образи витворені порівняно скупко, декількома штрихами. Характери історичних персонажів, які беруть участь у розгортанні сюжету, розкриваються переважно через діалоги та вчинки. «То правда, – промовив Євген. – То правда. Ми не знаємо, в кому затаївся новітній Дон Кіхот. Іноді творчі сили несподівано вихоплюються вгору і спадають долі, немов могутні метеори». //«Які зазвичай гаснуть у морі нашої дрімоти», – додала Марія. //«Не завжди, не завжди, – зблиснув холодок в очах Євгена. – Роками здавалося, що Мазепа потону в підданській дрімоті, а став творцем національної ідеї...» //«Ти згадав, Євгене, Дон Кіхота, – заговорив Роман. – Але ж його пориви були марні». //«Тому, що він тягнув за собою в лицарські походи приземленого плебея Санчо Пансу і зрісся з ним в єдине ціле. А Санчо оберігав свій ситий спокій ціною рабства», – сказала Ольга» [3, 22].

Головний герой роману – Михайло Безрідний, прототипом якого є друг Романа Іваничука Михайло Горинь. Саме йому – «мужньому борцеві за незалежність України, довголітньому в'язневі сумління, моєму приятелю Михайлові Гориню присвячую» [3, 6] – присвячено твір. Він постає перед нами вже з першого розділу роману, що має назву «Михайло»: «Зрештою, я не хотів би, щоб читач виворожував, хто ховається за цим псевдонімом, тих Михайлів із останнього покоління борців за нашу Незалежність було багато, всі вони чесно витримали іспит своїх сумлінь,

і ми, хто нині скористався чином українських дисидентів і мав би пишатися їхньою жертівністю, часто спокійно й байдуже спостерігаємо, як колись рельєфні постаті нашого резистансу поволі стають тінями, їх поглинає непам'ять у нинішньому політичному безладі, щойно на кін вийшло наймолодше покоління, майбутню діяльність якого я ще не наважувався б оцінювати Шевченковими словами: «Ми чесно йшли, у нас нема зерна неправди за собою»» [3, 6]. Моральну перевагу героя автор засвідчує словами: «Я пильно придивлявся до мого доброго приятеля, на якого завжди орієнтувався у своїй суспільній поведінці: песимістом він, звісно, не був, бо як міг би песиміст витримати дванадцять років тюремних поневірянь без покаянь і зламів, а все ж переможна втіха, що він таки помилився, не покидала мене: адже на Майдані море люду – молодих і старших, різних професій, україномовних і російськомовних, – і в усіх рішуча настанова стояти на морозі невідомо скільки днів чи тижнів – аж до перемоги» [3, 8].

Вражає Михайлова «натуральність», як зазначає автор: «У дискусіях він ніколи не вдумував себе самого, не позував, свої міркування викладав так просто, ніби ділився враженнями від мандрівок, не обстоював недоведених фактів, зізнавався в помилках, й не було такого випадку, щоб захищав думку, в правдивості якої не переконався сам» [3, 11]. Зовнішність Михайла підтверджувала його м'який характер: «А ще мав він відкрите круглолице обличчя з високим чолом, що добиралося майже до тімені й толочило по дорозі зрідле чорняве волосся; його очі світилися добром і спокоєм...» [3, 11].

Навіть ім'я та прізвище головного героя свідчать про його праведність. Антропонім Михайло означає «рівний Богу», він є його сином, борцем за справедливість, він стає совістю українців і всі події пропускає крізь себе. Прізвище також не є випадковим, воно сигналізує про знищення чесного роду Безрідних (син Ігор зрікається батька, приставши до лав зрадників України): «Мої записи, брате, ніколи не матимуть кінця, бо життя продовжується, й Клію завше буде при ділі. Але хто далі заповнюватиме історичною інформацією мої зошити?» [3, 165].

Особливістю образної системи роману є й те, що у творі присутній сам автор-розповідач Роман Іваничук. Автор подає факти своєї біографії, виражає власне ставлення до окремих персонажів. Саме через розповідь письменника читач отримує інформацію про Майдан та всі події, що відбувалися на ньому. Автор виступає аналітиком, свого роду фільтром, оскільки подає до відома читачів події з Михайлових «Записок». Іноді розповідач прямо ретранслює й свої власні роздуми, на кшталт: «За рік Михайлові, та і мої, побоювання й сумніви, які прокрадалися до нас на Майдані під час інавгурації, справдилися: засобами візантійських зрад і підступів партія Хама захопила владу в державі, й розпочалася нова смуга боротьби за українську Україну» [3, 189].

Весь рід Михайла пройшов крізь український гарт, мабуть, тому Іваничук і ставить в центр твору покоління Безрідних. Скажімо, таким само нестримним був і Максим Безрідний, про якого ми дізнаємося із «Записок»; націоналістом і радикалом виявився син Максима – Остап Безрідний («на псевдо Вітер», що характеризувало вдачу хлопця), який на закиди батька про легальні методи боротьби відповідає: «Згідно з Христовою заповіддю: підстав другу щоку, коли по одній уже отримав ляпаса! О-о, це найулюбленіша засада українського обивателя...» [3, 42]. Славним був і прадід Михайла Пантела. У ньому втілилася народна мудрість, традиція українського народу, недарма він постійно повторював Максиму: «Ти вчений, а я маю природний розум, то слухай мене» [3, 76]. На сторінках роману не можна зустріти якоїсь розгорнутої портретної характеристики героїв, автор навмисне не акцентує уваги на зовнішності, а зосереджується на їхніх вчинках і поведінці. Саме цей прийом образотворення є домінуючим у творі, завдяки ньому досягається реалістичність зображуваного та активізується аналітична діяльність читача.

Продовжила родову лінію Безрідних Оля, характер якої нагадав Іваничуку Олену Телігу: «...озвався Михайло, й погляд його впав не на майбутнього зятя, а на дочку, і вловив у її синіх очах несподіваний холод – так, напевне, дивилася на свого батька Олена Шовгенівна – Теліга, коли він докоряв їй за випад проти

«зміновіхівців» у кав'ярні «Сміхов». І подумав Михайло, що в цей мент народжується не тільки нова ідеологія, нова мораль, а й нові люди – плем'я молоде і незнайоме, проте він мав свої урівноважені засади, викшталтовані в тюрмах, і сказав твердо...» [3, 107].

Вельми важливий і цікавий аспект образотворення в романі Іваничука – репрезентація широкого кола жіночих образів та концепція їх мистецького трактування. До слова, в багатьох творах письменника жінки є центральними чи одними з ключових персонажів: вони завжди позитивні, чисті, чесні. В Іваничукових героїнь вирізняла неабияка мужність перед життєвими обставинами: «Ольга Левицька в перші дні війни овдовіла: її муж Дмитро Басараб загинув у боях на Маківці; Марійка Бачинська виїхала до Берліна й працювала там в Українському пресовому бюро, яке очолив Дмитро Донцов; Олена Степанівна, незважаючи на заборону батьків, записалася в жіночу стрілецьку чоту, яка під Болеховом потрапила в оточення і здалася в російський полон...» [3, 38].

Будь-хто з цих жінок міг очолити повстання, повести в бій військо. Інколи вони виявляються психологічно стійкішими, як, приміром, мати Михайла Безрідного: «Нехай же вони просять помилування в нас! І ще попросять, попросять! – підвищила голос і знову притихла. – Вертайся в тюрму, Михаїле, і допроваджуй до skutku те, що розпочав. Іди, іди, сину, а я буду на тебе чекати...» [3, 133]. Такими є й ті жінки, які відчайдушно обороняли Львів від «синіх варварів». На запитання письменника, що змінилося у вашому житті після революції, жінка, подумавши, відповіла: «Ми змінилися...» [3, 190].

Окремим образом в романі є Майдан. Він постає живим організмом, який розвивається за своїми законами («а Майдан клетотів...»; «Майдан німотно дзиготів...»). Він був завжди: «А втім, подумав я, українська доля завжди вирішувалася на майданах. На січових ристалищах обирали гетьманів й готувалося до переможних походів козацтво, на сільських толоках відбувалися судні ради і фестини, що формували світогляд сільської молоді, звідти й вирушали повстанці на війну; на Софійський майдан в'їжджав на білому коні після ве-

личних перемог гетьман Богдан Хмельницький... Вся Україна за потреби ставала єдиним Майданом, що простягався на просторах від Сяну до Дону...» [3, 104].

Майдан став символом непокори народу, неспокою, готовності до бою за власну гідність та справедливість: «Нинішній Майдан – не революція, що раптом спалахує й закінчується перемогою або поразкою. То родові муки, в яких суспільство народжує нову генерацію. Це довгий і затяжний процес...» [3, 50].

З неприхованим гнівом виписані негативні – епізодичні образи майора Калашнікова, більшовицьких комісарів П'ятакова та Мануїльського: «Завтра у Львові правитиме бал маршалок Польщі Пілсудський, а тут, на Софійському майдані, більшовицькі комісари П'ятаков і Мануїльський проголосять Радянську Україну, яка вже урядує в Харкові, Чернігові, Полтаві. І цілих три роки потім тектимуть нашою землею потоки крові» [3, 65]. Михайло Безрідний знаходить багато спільного в характерах цих персонажів: «Начальник, як і майор Карташов під час розмови зі мною в таборі, був підкреслено ввічливим, і я подумав, що всі кати схожі між собою то озвірілим виразом обличчя, то приклеєною до губів стандартною посмішкою – у таких змінних масках вони у тридцять сьомому році виносили невинним смертні вирокі; я тої миті знайомства із львівським енкаведистом хотів собі уявити, що діялося із в'язнями після оголошення таких вироків: кричали, плакали, зомлівали, плазували чи, як Григорій Косинка, реготали в обличчя убивцям; того я не міг знати, впевнений був лише, що та посмішка на губах катів не зникала і тоді, коли вони стріляли приреченим у потилиці, – й моторош проймала мене при тих думках, і, крім мотороші, не відчував більше нічого...» [3, 131]. Для створення негативних образів письменник використовує прийом характеристики героя іншими персонажами твору, це дозволяє читачу робити самому цілісний висновок, проаналізувавши різні точки зору.

Зрадником виявився син Ігор, на якого батько покладав великі надії (єдиний бо ж продовжувач роду Безрідних): «Ігор розіклав переді мною мапу України, розмальовану у два кольори, і доводив, що помаранчевого

кольору на ній набагато менше, ніж синього... «То чому має правити державою меншість? – спитав він. – Зрештою, чи може правити, і чому та меншість вважає свою ідеологію непомильною? Де критерії, в кого? Хіба що в Бога, то в нього й запитаймо!» – Він аж кричав на мене... І пішов. Пішов до них, у Маріїнський парк, де прибічники Хама готуються до реваншу...» [3, 165]. Образ Ігора вже традиційно для Іваничука розкривається у вчинках, поведінці, у стосунках з іншими героями. Його світоглядні принципи синонімічні принципам людини-конформіста: «У нашій молодій державі мають дійти до рівноправного співжиття люди з різними поглядами, різною мовою, різним віросповіданням. І буде то не штучна єдність, яка засвітилася на вашому Майдані, немов кольоровий кінокадр... Хіба то не комедія: націоналісти, соціалісти, космополіти в однакових помаранчевих шаях на шиях дружно ревуть «Разом нас багато!» – та в ту мить, коли співають, уже роз'єднуються в передчутті заповсягнення влади. І ті, у кого стане її менше, розіб'ють цей штучний моноліт, й українці стануть найтяжчими ворогами не росіян, поляків чи якихось там китайців, а таки українців. Сильніший ніколи не впряжеться в один повіз із слабшим, не підуть в одній упряжці вовк із сарною. І ваша хвалена єдність стане вибуховою сумішшю. Тому я пішов з Майдану. Я буду з майбутньою дисциплінованою більшістю, бо не повинна Україна вічно перебувати в політичній кризі. Це смерть...» [3, 169].

Отже, головні герої роману, як апостоли духу, так і образи злодіїв та негідників зображені в романі досить лаконічно, проте глибоко. Виписуючи ці образи, письменник застосував ряд літературних прийомів: портретування героя, його характеристики через дію, вчинки, ставлення до «своїх» та «чужих» (зовнішній план образотворення); самохарактеристики героя, внутрішні роздуми (внутрішній план); а також опосередкованих зображально-виражальних характеристик – через враженнєві оцінки одних героїв іншими, характерологічні антропоніми тощо.

Список використаних джерел

1. Андрусів С. Мости між часами (Про типологію історичної прози) / С. Андрусів // Українська література в загальноосвітній школі. — 1987. — № 8. — С. 14—20.

2. Бурчєня В. Етнонаціональні типажі прози Романа Іваничука / В. Бурчєня // Історико-літературний журнал. — Вип. 16. — Одеса : Одеський національний університет імені І. І. Мечникова, 2009. — С. 151—163.
3. Іваничук Р. Країна Ірредента / Р. Іваничук. — К. : Ярославів вал, 2008. — 192 с.
4. Ільницький М. Людина в історії: (Сучас. укр. іст. роман) / М. Ільницький. — К. : Дніпро, 1989. — 356 с.
5. Каплюк К. Діалогічний зв'язок просторів автора і його художнього тексту (на матеріалі історичної прози Р. Іваничука) / К. Каплюк // Гуманітарний вісник Переяслав-Хмельницького державного педагогічного університету ім. Г. Сковороди : наук.-теорет. зб. Педагогіка. Психологія. Філологія. Філософія ; М-во освіти і науки України, Переяслав-Хмельницький держ. пед. ун-т ім. Г. Сковороди. — Тернопіль : Астон, 2006. — Вип. 8. — С. 328—335.
6. Моторнюк І. Політичний роман сьогодні / І. Моторнюк // Літературна Україна. — 2013. — № 10. — С. 12.
7. Слабошпицький М. Роман Іваничук: літературно-критичний нарис / М. Слабошпицький. — К. : Радянський письменник, 1989. — 206 с.

H. DUDURYCH

Mykolaiv

THIEFS AND APOSTOLS IN THE POLITICAL NOVEL «COUNTRY IRREDENTA» BY ROMAN IVANYCHUK

The article discusses the imagery of the novel Roman Ivanychuk «Country Irredenta». Analyzes the positive and negative images of the work, it turns the specificity of image.

Key words: political novel, the imagery system of the novel, an image, means of creation images.

Г. С. ДУДУРИЧ

г. Николаев

ВОРЫ И АПОСТОЛЫ В РОМАНЕ «СТРАНА ИРРЕДЕНТА» РОМАНА ИВАНИЧУКА

В статье рассматривается образная система романа Романа Иваничука «Страна Ирредента». Анализируются положительные и отрицательные образы произведения, выясняется специфика средств создания образов.

Ключевые слова: политический роман, образная система романа, образ, средства создания образов.

Стаття надійшла до редколегії 30.09.2015

УДК 821.161.2-3.09

Ю. М. ЄГОРОВА, Л. П. КОПЕЙЦЕВА

м. Мелітополь

yulia-egorova86@mail.ru

ФЕНОМЕН КАРНАВАЛУ В МАСОВІЙ ЛІТЕРАТУРІ (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ ОКСАНИ ЗАБУЖКО «МУЗЕЙ ПОКИНУТИХ СЕКРЕТІВ»)

У статті розглянуто роман сучасної української письменниці О. Забужко «Музей покинутих секретів»; зокрема, встановлено феномен карнавалу, провідними рисами якого є поєднання патетики з іронією, нахил до стилізаторства, заміна «ліричного героя» щоразу новою «маскою», схильність до гри з текстом і читачем.

Ключові слова: карнавальна література, традиція, авторська маска, гра.

Теорія й історія виникнення масової культури та літератури до сьогодні залишається на периферії досліджень не лише літературознавства, але й культурології. Невизначеність об'єкта аналізу стає основною перешкодою в теоретичному осмисленні цього феномену.

Нині проблема співвідношення «високого» і «низького» в літературі стала предметом наукових дискусій Т. Гундорової [5], Я. Поліщука [10], А. Таранової [11] та ін. Особливу позицію в масовій літературі відведено феномену карнавалу, який став об'єктом уваги багатьох